

Die gelykenis van die barmhartige Samaritaan: Narratiewe tegnieke en vergelykingskonstruksies

Ina Gräbe

Abstract

The parable of the Good Samaritan: Narrative techniques within an extended comparison

This paper argues that the narrative structure of the parable as an extended comparison is crucial to an elucidation of religious doctrine. The content of neighbourly love is clarified through the presentation of narrative material in the parable of the Good Samaritan. The arrangement of events, the distribution of actantial roles and the manipulation of focalization all point to an unexpected revelation of neighbourly love: the loving deed of the Samaritan is presented as a deviation from normal or expected behaviour; contrary to accepted social classification, the person capable of neighbourly love is an outcast; and lastly, the person in need of help determines from his point of view which one of the passers-by is capable of love. The universal applicability of the parable may be traced to the structure of the comparison where the vehicles are given but the tenors left open.

1. INLEIDING

In die evangelies word bepaalde woorde en dade van Christus tydens sy omswerwing op aarde weergegee in verhalende vorm. Anders as by die meeste artistieke verhale, word egter nie daarmee geïmpliseer dat die vertelde gegewens noodwendig fiksioneel hoef te wees nie. Wanneer narratiewe tegnieke in die Bybel aangewend word, gaan dit myns insiens in die eerste plek om die moontlikhede van die storie of verhaal as **kommunikasiemiddel** en nie soseer om die fiksionele (= nie-ware) aard van verhalende tekste nie. Binne die groter opset van die evangelies is die gelykenisse egter wel fiktief, aangesien Christus nie verwys na feitelike gebeure nie, maar doelbewus die tegniek van vertelling aanwend om bepaalde aspekte van sy leerstellinge duideliker

* Referaat gelewer by die NTWSA subgroep – LiVTRed, Algemene Taalwetenskap en Hermeneutiek, Universiteit van Pretoria op 22 November 1985. Die artikel moet saamgelees word met dié oor die narratologiese ondersoek en eksegeese van die boodskap van die evangelies, gepubliseer in *HTS* 42/1 (1986), 151–168.

te maak. Daar kan daarom uitgegaan word van die veronderstelling dat die gelykenisse 'n gerigte didaktiese opset het en dat dit vir die leser moontlik behoort te wees om die onderliggende 'boodskap' of 'les' uit die verhaalvorm te kan rekonstrueer. Daar kan ook aangeneem word dat die verhaalvorm noodsaaklik is vir die kommunikasie van 'n bepaalde insig in religieuse leerstellinge.

Wanneer die didaktiese of lerende funksie van die gelykenisse ondersoek word, is dit egter ook belangrik om in gedagte te hou dat hierdie klein verhaaltjies 'n baie spesifieke subgenre van narratiewe tekste verteenwoordig. 'n Gelykenis is naamlik opgebou uit 'n onderliggende vergelyking of vergelykings, gebruik meesal beeldspraak en '... ontleent zijn bewijskracht aan de wetmatigheid van het dagelijkse leven, waarmee de lezer of toehoorder vertrouwd is en die hij bijgevolg niet kan bestrijden. Het komt er voor hem op aan het verband te achterhalen tussen het beeld en de uitgedrukte idee' (Van Gorp 1984: 122).

'n Gelykenis sou na aanleiding van die bogenoemde opmerkings omskryf kon word as 'n vergelyking wat in die vorm van 'n verhaal aangebied word. 'n Dekodering van die 'boodskap' of 'uitgedrukte idee' in 'n gelykenis soos dié van die barmhartige Samaritaan veronderstel gevolglik 'n analise van sowel die metaforiese relasies as die narratiewe strukturering van die teks.

2. NARRATIEWE STRUKTURERING

Die gelykenis van die barmhartige Samaritaan soos dit in verskeie tale in verskillende Bybelvertalings opgeteken staan, kan beskou word as die konkrete narratiewe teks waarmee die leser of eksegeet te make kry. Die onderwerp, inhoud of dieptestruktuur van die narratiewe teks is saamgestel uit 'n reeks gebeurtenisse wat chronologies op mekaar volg, logies met mekaar saamhang en wat deur akteurs veroorsaak of ondergaan word. Die produksie van die teks veronderstel 'n verteller wat die onderliggende storie op 'n bepaalde manier in die narratiewe teks verwoord. Vir Genette (1980) impliseer die term 'narratiewe teks' (*narrative discourse*) sowel die inhoud as die produksie van die teks: sonder 'n storie kan die teks nie narratief of verhalend wees nie; sonder 'n verteller wat die diskoers uitspreek, kan die storie nie in die vorm van 'n gesproke of geskrewe teks aangebied word nie. Die verhouding van die narratiewe teks met enersyds die onderliggende storie en andersyds die produksie of vertelling daarvan kan vervolgens in die gelykenis van die barmhartige Samaritaan nagegaan word.

2.1 Die verhouding tussen teks en storie

2.1.1 Wanneer die verhouding tussen storie en narratiewe teks nagegaan word, gaan dit om die manier waarop die twee elemente van die storie, die gebeurtenisse en die deelnemers of akteurs, in die konkrete teks weergegee word. In artistieke verhale is dit in die reël nodig om die storiegebeure te abstraher van hulle rangskikking in die narratiewe teks en te rekonstrueer volgens hulle chronologiese volgorde. In die gelykenis van die barmhartige Samaritaan is dit egter moontlik om 'n parafrase van die storiegebeure direk uit die gegewe volgorde in die teks af te lei:

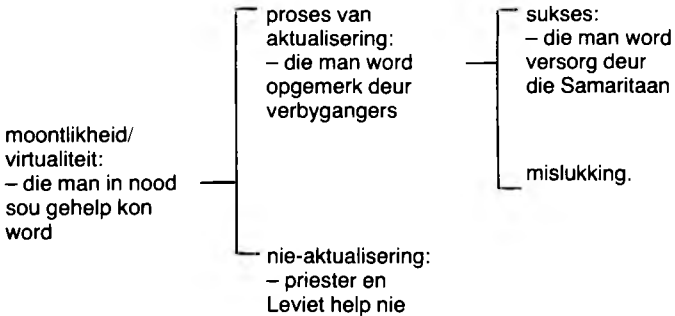
- (1) (i) 'n Man wat op reis was, is deur rowers aangeval en halfdood agtergelaat.
- (ii) 'n Priester en Leviet het hom gesien, maar sy toestand geïgnoreer en op 'n afstand gebly.
- (iii) 'n Samaritaan het hom gesien, is aangegryp deur sy nood, het nader gegaan en het hom gehelp.

Soos gesien kan word uit die storieparafrase in (1) hierbo, volg die kerngebeurtenisse in die teks chronologies op mekaar: Eers is die man deur rowers aangeval, daarna het 'n priester en Leviet agtereenvolgens by hom verbygeloop en nog later het 'n Samaritaan op die man afgeklim en hom gehelp. Die chronologiese aanbieding van die gebeure in die gelykenis dui op die saamval van *fabula* en *sjužet*, sodat die struktuur van die teks in hierdie opsig ooreenstem met dié van 'n sprokie (Propp 1968). Dit beteken dat 'n voor-die-hand-liggende narratiewe tegniek, naamlik die funksionele afwyking van 'n chronologiese opeenvolging van gebeurtenisse, nie benut word nie. Die keuse vir 'n minder gekompliseerde ordening van die gebeure het tot gevolg dat die 'inhoud' van die teks, dit wil sê die dieptestruktuur van die onderliggende storie of geskiedenis, op 'n baie direkter manier gekommunikeer kan word. Die leser besef onmiddellik dat die optrede van die akteurs in die storie twee verskillende houdings teenoor menslike nood weerspieël: Of 'n onbetrokke afsydigheid of 'n betrokke meelewing word geopenbaar.

Hierdie twee houdings word uitgebeeld deur 'n aantal funksionele gebeurtenisse wat die voortgang in die storie stimuleer, deurdat die akteurs telkens voor bepaalde keuses gestel word wat kan lei tot prosesse van verbetering of verslegting. Dergelike relasies tussen kerngebeurtenisse op die striedvlak word beheers deur 'n 'logika van narratiewe moontlikhede' (Bremond 1966) wat ooreenstem met die wette en

konvensies wat ten grondslag lê aan menslike denke en optrede. 'n Logiese wet sou byvoorbeeld wees dat gevolg na oorsaak kom en dat die reaksie van die verbygangers op die man in nood eers kan plaasvind nadat hy deur die rowers aangeval is. 'n Konvensionele beperking sou wees dat in die Israeliese kultuur van daardie tydperk die gerespekteerde priester en Leviet nie in dieselfde sosiale kategorie as die ongerekende Samaritaan sou val nie. Die moontlikhede wat deur die kerngebeurtenisse in die gelykenis geaktiveer word, kan met behulp van die volgende model van Bremond (1966) duidelik gemaak word:

(2)

Volgens die bostaande tabel vorm 'n reeks gebeurtenisse 'n proses waarbinne drie fases onderskei kan word: Die moontlikheid (of virtualiteit), die gebeurtenis self (of aktualisering) en die resultaat (of afsluiting) van die proses. By elk van hierdie fases is daar twee moontlikhede wat deurslaggewend is vir òf die voortgang òf die beëindiging van 'n bepaalde proses. In die gelykenis van die barmhartige Samaritaan kan volgens dergelike moontlikhede tussen die verbygangers gedifferensieer word – waar die priester en Leviet se daadloosheid reeds in die tweede fase bly steek in 'n nie-aktualisering van 'n moontlikheid, daar lei die Samaritaan se optrede tot sukses in die derde fase. Afhangende van hoe dergelike prosesse ontwikkel, onderskei Bremond (1966) dan tussen verbeterings- en verslegtingsprosesse. Die man in nood se toestand begin sleg, maar nadat hy deur die Samaritaan gehelp is, tree daar 'n verbetering in sy toestand in. Behalwe hierdie ooglopende proses op die vlak van die storiegebeure word daar nog twee prosesse geïmpliseer as gevolg van die keuses wat deur die verbygangers uitgeoefen word: Die priester en Leviet se toestand versleg, aangesien hulle daadloosheid hulle gebrek aan medelye openbaar; die Samaritaan, daarenteen, se toestand verbeter, aangesien hy deur sy optrede voldoen aan die eis van naasteliefde.

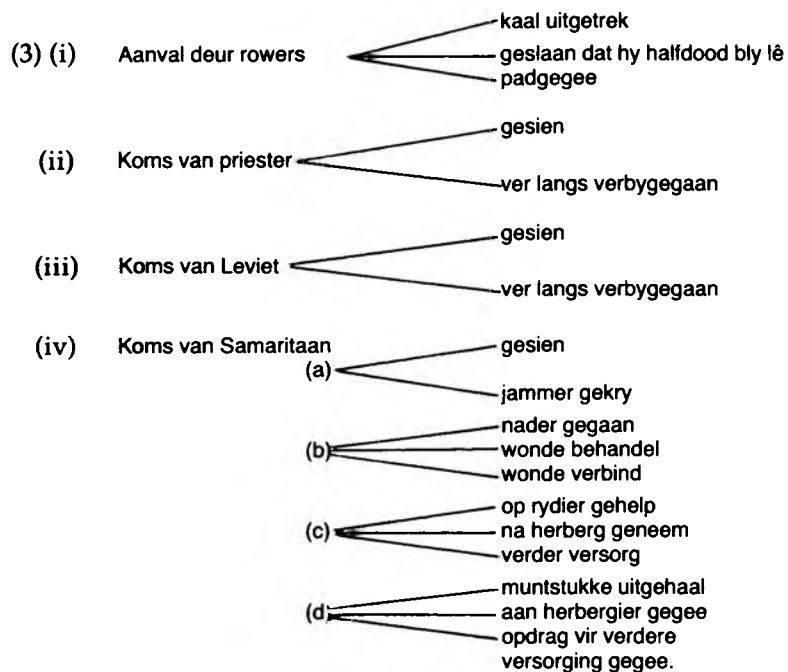
Dit is duidelik dat Bremond (1966) se abstrakte relasies op die storievlak die leser alreeds kan help om 'n bepaalde boodskap van die gelykenis te dekodeer: Sosiale en kerklike hiërargieë word omgekeer wanneer die toets van naasteliefde gestel word; die priester en Leviet – ten spyte van hulle goddelike roeping – word geweeg en te lig bevind; die Samaritaan – ten spyte van sy uitgeworpenheid uit die maatskappy en kerk – voldoen egter aan die eise van die wetlike gebod wat sal verseker dat hy die ewige lewe sal verkry.

Die manier waarop die kernebeurtenisse in die gelykenis weergegee word, dit wil sê die transformasie vanaf onderliggende storievlak tot konkrete narratiewe teks, bevat egter ook belangrike interpretatiewe rigtingwysers vir die leser. 'n Ondersoek na tydsaspekte soos volgorde, duur en frekwensie belig die tekstuele ordening van die kernebeurtenisse in die storie. By **volgorde** gaan dit om die verhouding tussen die opeenvolging van die gebeurtenisse in die storie en hulle linêre aanbieding in die narratiewe teks; by **duur** gaan dit om die tyd wat die gebeurtenisse in beslag neem in die storie en die hoeveelheid ruimte wat in die teks aan die vertelling daarvan afgestaan word; by **frekwensie** word gekyk na die aantal kere wat 'n gebeurtenis in 'n storie plaasvind en die hoeveelheid kere wat dit in die teks vertel word.

Daar is reeds hierbo daarop gewys dat 'n distinktiwe ordeningsbeginsel in narratiewe tekste, naamlik die artistieke herrangskikking van die reeks logies en chronologiese gebeurtenisse wat die 'materiaal' of 'inhoud' van die teks vorm, nie in die gelykenis van die barmhartige Samaritaan geëksploiteer word nie. Hierdie verskil tussen enersyds die gelykenis in verhalende vorm en andersyds artistieke verhale in die algemeen is só opvallend dat die nie-aktivering van 'n dominante narratiewe tegniek om 'n verklaring vra. Vir die Russiese Formaliste word die onderskeid tussen *fabula* (storie) en *sjuzet* (narratiewe teks) byvoorbeeld byna uitsluitlik bepaal deur die kunstige afwykinge van die chronologiese volgorde, waardeur die neutrale storiemateriaal tot 'n artistieke verhalende struktuur omvorm word. Die saamval van *fabula* en *sjuzet* in die gelykenis het tot gevolg dat die dieptestruktuur van die storie in hierdie opsig direk op die oppervlaktestruktuur van die narratiewe teks geprojekteer word. Die 'inhoud' of 'betekenis' van die gelykenis word daardeur makliker verstaanbaar; ofte wel die didaktiese les word direk gekommunikeer.

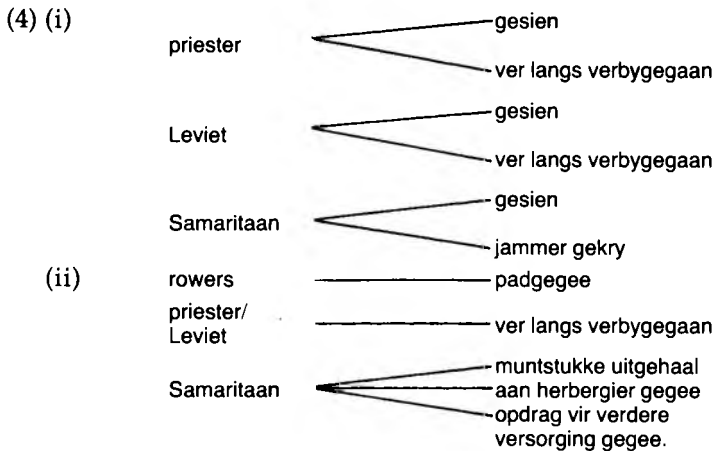
Dit is duidelik dat die nie-aktivering van 'n narratiewe tegniek kommunikasie kan bevorder. Dít wil egter nie sê dat die aktivering van 'n

narratiewe tegniek nie ook kommunikatief kan wees nie. 'n Tydsaspek wat byvoorbeeld uiters funksioneel in die gelykenis geëksploiteer word, is **duur**, aangesien die kernegebeurtenisse van die storieparafrese in (1) hierbo nie dieselfde hoeveelheid ruimte in die teks beslaan nie. 'n Ondersoek na die hoeveelheid teks wat aan 'n bepaalde periode in die storie afgestaan word, maak dit duidelik watter gebeurtenisse die meeste aandag kry en kan dus 'n belangrike interpretatiewe hulpmiddel vir die leser wees. Die gewig of aksent wat verskillende gebeurtenisse kry, gee die leser 'n aanduiding van watter beeld of visie van die storie of geskiedenis oorgedra word. Die globale ritme van 'n verhaal is waarneembaar aan versnellings en vertraging in die verteltniek: Wanneer betreklik min ruimte aan 'n gebeurtenis afgestaan word, word dit versnel vertel; wanneer meer ruimte afgestaan word, word vertraging bewerkstellig. Die verskil in die aanbieding van die kernegebeurtenisse in die gelykenis word uit die volgende skematiese voorstelling duidelik:

Dit is onmiddellik duidelik dat die reaksie en optrede van die Samaritaan in veel meer besonderhede weergegee word as dié van die priester of die Leviet. Die aksent lê dus op die handeling van die Samaritaan, wat natuurlik verstaanbaar is, omdat hierdie handeling aan die wetgeleerde moet verduidelik wat die inhoud van die gebod oor naasteliefde is. Wanneer hierdie dade dan ondersoek word, val dit op dat die begrip **naaste** gekonkretiseer word as 'naby wees' aan iemand wat hulp nodig het. In teenstelling tot die afstand wat die priester en Leviet skei van die gewonde man, gaan die Samaritaan **nader** en tydens die versorging van die slagoffer se wonde **raak** hy hom **aan** en **ondersteun** hom ook wanneer hy op die rydier gehelp word. Die implikasie is dat 'n mens nie **ver** van jou **naaste** kan wees nie en dat liefdadigheid of barmhartigheid daarom ook nie vanaf 'n veilige afstand beoefen kan word nie.

Die optrede van die Samaritaan word egter nie slegs in veel meer besonderhede in 'n verfraging weergegee nie, maar dit reflekteer ook op 'n heel spesifieke manier 'n 'antwoord' op die optrede van die rowers, die priester en die Leviet. Die relasies tussen die handeling van die verskillende akteurs kan afgelees word uit die patroonmatige aanbieding van die gebeure:

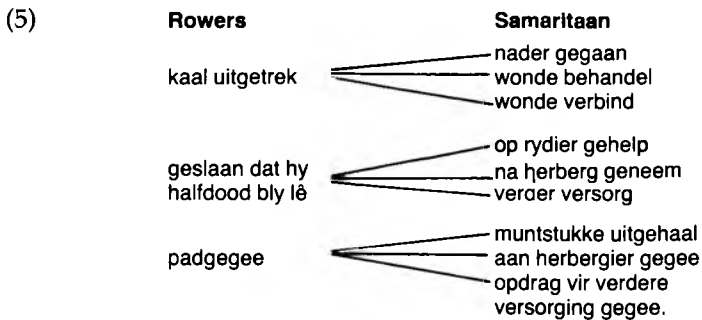

Die herhaling van **gesien** maak dit in die eerste plek duidelik dat al drie die reisigers bewus was van die toestand van die man wat deur die rowers aangeval is. Die herhaalde rapportering van die priester en Leviet se 'ver langs verbygegaan' verleen iets patroonmatigs en alle-daags aan 'n reaksie van ontwyking en onbetrokkenheid by nood wat

opgemerk word. Dat hierdie onbetrokkenheid juis by twee groepe ampsdraers van die kerk van daardie tyd gevind word, is veelseggend. Die vervanging van priester met Leviet in die herhaalde reaksie maak dit duidelik dat die keuse van 'n kerkampenaar nie toevallig is nie, maar dat die leser veronderstel is om dit raak te sien. Dit word duidelik dat nóg die priester nóg die Leviet sensitief is vir hulle roeping wanneer hulle in die werklikheid met 'n praktiese situasie gekonfronteer word waar hulle veronderstel is om die gebod van naasteliefde te gehoorsaam en 'n medemens in nood te help. Die Samaritaan se 'innig jammer gekry' word in die lig van die voorafgaande vooropgestelde optrede van gesiene en gerespekteerde verteenwoordigers van die kerk en maatskappy aangebied as 'n afwyking van die vasgelegde patroon van onbetrokkenheid, sodat medelye in die aangesig van nood as iets onverwags en seldsaams voorgestel word.

'n Verdere herhaling of patroonmatigheid geld die verskynsel dat al die akteurs, insluitende die rowers, uiteindelik die man in nood verlaat. Teenoor die 'padgegee' en 'ver langs verbygegaan' van die rowers en die eerste twee reisigers, staan dan die Samaritaan se manier van weggaan, waar voorsorg getref word dat die man nie aan sy lot oorgelaat word nie, maar ook wanneer die Samaritaan hom nie meer kan sien nie, nog steeds versorgd sal wees.

Die uitgebreide aandag vir die dade van die Samaritaan onthul uiteindelik ook nog 'n kontrasterende parallel met die handeling van die rowers, sodat die Samaritaan nie net vergelykenderwys teenoor die onbetrokke verbygangers gestel word nie, maar ook pertinent die teenhanger word van die boosdoeners. Die dade van die Samaritaan vergoed naamlik telkens drievoudig vir die aanval van die rowers op die man:

Dit is duidelik dat naasteliefde 'n tipe medelye veronderstel wat die stimulus verskaf vir optrede wat in die eerste plek menslike nood sal verlig. Terselfdertyd kan sowel die kwaadwillige oorsaak van hierdie nood as die onbetrokke reaksie daarop egter ook effektief beveg word wanneer bewuswording van nood lei tot 'n medelye wat uitloop in daade wat van betrokkenheid getuig. Hiermee verkry die gebod van naasteliefde 'n wyer dimensie as 'n blote toegangspoort tot die ewige lewe vir dié een wat medelye met sy naaste het. Die verhaal van die barmhartige Samaritaan demonstreer dat daadwerklike optrede uit medelye kan vergoed vir 'n onreg wat die naaste aangedoen is. Daar is 'n antwoord op die kwaad; dit kan effektief bestry word oor groeppgrense heen, mits die toevallige toeskouers van nood bereid is om betrokke te raak en dié nood met daade te verlig. Die klem op daade word bewerkstellig deurdat die gebeure op 'n baie sober manier vertel word soos hulle chronologies die een uit die ander volg. Hierdie tegniek herinner natuurlik weer eens aan die vorm van sprokies waar dieselfde neiging aangetref word om deur middel van 'n tydaanduidende woord soos toe die opeenvolging van die gebeure te beklemtoon. 'n Bekende narratiewe tegniek uit sprokies of ander basiese vorme van die verhaalkuns word dus in die gelykenis van die barmhartige Samaritaan effektief aangewend om dié tipe handeling voorop te stel wat die inhoud behoort te vorm van naasteliefde, of waardeer medelye met die naaste gekonkretiseer kan word.

2.1.2 Akteurs

Die deelnemers aan die gebeurtenisse word versigtig gekies om bepaalde maatskaplike rolle te verteenwoordig: Daar is 'n slagoffer, boosdoeners, kerklike verteenwoordigers en 'n ongewenste buitestaander. 'n Dergelike opvallende groepsverteenvoording maak dit duidelik dat nog 'n aspek van die sprokievorm geaktiveer word – individuele karakters is ondergeskik aan die funksie wat hulle in die verhaal verrig. Wanneer die akteurs egter geklassifiseer word in terme van die funksie wat hulle in die gelykenis verrig, word dit heel gou duidelik dat daar 'n omkering van sosiale hiërargisering plaasvind. Die weldoener is nie een van die kerklike amptenare nie, maar wel die ongewenste en ongerekende buitestaander. Hiermee word medelye en naasteliefde nie net voorgestel as 'n ongewone optrede in die aangesig van menslike nood nie, maar dit word ook nog slegs aangetref by die buitestaander wat nóg sosiaal nóg kerklik aanvaarbaar is. Vir 'n deurgronding van die inhoud van die gebod oor naasteliefde vorm hierdie voorstelling van

wie daaraan kan voldoen in die gelykenis wat as verhaal aangebied word, myns insiens die kern van die didaktiese les wat deur middel van die narratiewe struktuur gekommunikeer word. Die omkering van sosiale rolle of posisies toon aan dat naasteliefde nie in sosiale strukture vasgelê of deur middel van algemeen aanvaarde kerklike norme geïdentifiseer kan word nie. Medelye, wat die katalisator vir naasteliefde is, word juis aangetref by 'n sosiaal 'onwaardige' persoon. Daarenteen word sosiaal of kerklik 'geskikte' persone deur hulle gebrek aan medelye onthul of ontmasker as onbetrokke afsydiges wat nie die gebod van naasteliefde kan of wil nakom nie.

Ook die karakterisering van die akteurs bevestig die omkering van sosiale rolle op grond van die funksies wat hulle as personasies in die gelykenis verrig. Sodra individuele eienskappe aan die akteurs toegeken word, word hulle karakters in die narratiewe teks wat bo hulle aktansiële rolle in die storie uitstyg. Die enigste akteur wat in die gelykenis enigins nader gekarakteriseer word, is die Samaritaan. Sy dade, woorde en emosies wys alles heen na sy vermoë om 'n mens in nood jammer te kry en om deur sy optrede dié nood te verlig. Andersyds word die priester en Leviet deur middel van hulle daadloosheid gekarakteriseer en daardeur getipeer as wetgeleerdes wat juis nié die gebod van naasteliefde uitleef nie.

2.2 Die verhouding tussen teks en vertelhandeling

2.2.1 Fokalisering

Die verhouding tussen die narratiewe teks en die vertelhandeling kan nagegaan word deur te let op die aspek van fokalisering – dit wil sê die manier waarop die verteller(s) die storie-inhoud in die verhalende teks 'sien'. Die storie word in die teks aangebied vanuit 'n bepaalde perspektief of gesigspunt en die aanbieding word geverbaliseer deur die verteller. Alhoewel dit die verteller of ander woordvoerder is wat die betrokke gesigspunt in woorde stel, hoef dit nie noodwendig sý siening te wees wat oorgedra word nie. Met ander woorde: Die een wat **vertel** is nie noodwendig dieselfde instansie as die een wat **sien** in die teks nie. Hierdie moontlike onderskeid tussen verteller en fokalisator ten opsigte van die storiemateriaal wat in die teks aangebied word, kan soos volg voorgestel word:

(6)	A vertel vertelhandeling	dat B sien narratiewe teks	wat C doen storie/geskiedenis.
-----	-----------------------------	-------------------------------	-----------------------------------

Die fokalisator is die instansie wat die elemente van die storie waarneem en hierdie waarneming kan of by 'n verteller of by 'n personasie berus. Dit is egter nie slegs wie sien wat belangrik is nie, maar ook wat gesien word. In die gelykenis van die barmhartige Samaritaan fokus al die akteurs op dieselfde gefokaliseerde objek, naamlik die man wat deur rowers aangeval is en halfdood langs die pad lê. Die verskillende reaksies van die verbygangers is, soos reeds gesien, openbarend van hulle instelling teenoor die gebeurtenis waarmee hulle gekonfronteer word en waaroor hulle 'n keuse moet maak. Eers teen die einde van die verhaal word geïmpliseer dat die gewonde man ook in staat was om die verskillende verbygangers waar te neem en om dan te oordeel dat die een wat medelye aan hom betoon het sy naaste is. Hierdie verskuiwing in fokalisering sorg vir nog 'n omkering in die gelykenis, want die vraag van die wetgeleerde oor wie sy naaste is, word met 'n teenvraag beantwoord as Christus vra wie die naaste is van hom wat onder die rowers verval het. Die verteller dwing hiermee die wetgeleerde om die hele vraagstuk te 'sien' vanuit die perspektief van die slagoffer. Dit is 'n tegniek wat hom terselfdertyd met die slagoffer laat identifiseer, sodat dit na hierdie verhaal nie meer vir die wetgeleerde moontlik sou wees om vanaf 'n 'veilige' of 'onbetrokke' afstand te wonder wie nou eintlik sy naaste is nie. Dit is duidelik dat fokalisering 'n belangrike narratiewe tegniek in die gelykenis word, deurdat 'n verdere dimensie aan die inhoud van naasteliefde toegevoeg word: Dit veronderstel nie net 'n nader gaan en daadwerklike hulpverlening nie, maar dit vereis ook 'n identifikasie met die ander se gesigspunt en 'n vermoë om sý belewing van die werklikheid te ervaar.

Die verteller van die gelykenis van die barmhartige Samaritaan is terselfdertyd die primêre fokalisator wat die hele fiktiewe wêreld met al sy akteurs en gebeurtenisse waarneem en wat dus die leser se siening kan beïnvloed. Hierdie fokalisator se siening van die rolle van die priester, Leviet en Samaritaan noop die leser dan om die omkering van sosiaal gevestigde rolle te aanvaar. Die omkering is oortuigend, omdat die primêre fokalisator die akteurs sien as mense wat of die eienskap van medelye besit of nie in staat daartoe is om medelye te betoon nie. Die omkering het bowendien die status van 'n ewangeliëse siening, aangesien dit Christus self is wat die akteurs op 'n bepaalde manier fokaliseer en daardeur die leser se waarneming van en oordeel oor die akteurs manipuleer.

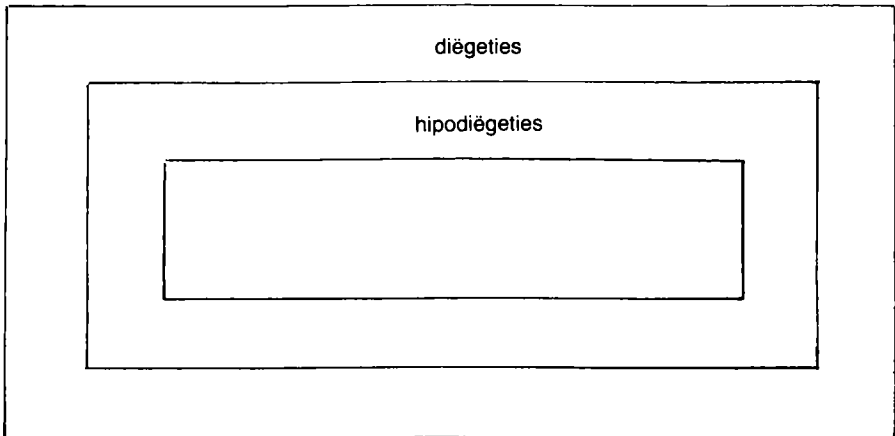
2.2.2 Vertelhandeling

Wanneer die vertelhandeling bekyk word, gaan dit in die eerste plek om die verskillende woordvoerders in 'n narratiewe teks wat verantwoordelik is daarvoor om die inhoud van die storie in 'n verhaal weer te gee. In die gelykenis van die barmhartige Samaritaan is Christus self die verteller, maar sy woorde is ingebed in dié van die primêre woordvoerder wat in die evangelie as geheel die woorde en dade van Christus in verhaalvorm weergee. Die hoofakteur in die evangeliese verhaal word dus ten opsigte van die gelykenis verhef tot die primêre woordvoerder. Hierdie vertellersrol is uiters belangrik, aangesien die fiktiewe verhaal dan ingeklee kan word soos dit die verteller pas. Soos reeds opgemerk ten opsigte van fokalisering hierbo, is dit die omkering van sosiale rolle wat in die lig van 'n goddelike gebod verhaalmatig geïllustreer word.

Die verteller buite die fiktiewe wêreld vertel oor die gebeurtenisse en akteurs van die storie. Dit is egter ook moontlik dat die primêre woordvoerder, dit wil sê die verteller wat rapporteer oor die storie, soms die vertelling kan oorlaat aan sekondêre woordvoerders wat as akteurs binne die fiktiewe wêreld optree. Die manier waarop hierdie vertellersrolle in die evangelie en gelykenis gehanteer word, kan beskryf word met behulp van Genette (1980) se onderskeid tussen verskillende narratiewe vlakke. In prinsipe is dit moontlik om binne 'n hiërgiese struktuur soos dié van die evangelie 'n oneindige aantal stories binne stories te kry. Elke binneverhaal is dan ondergeskik aan die verhaalvlak waarin dit ingebed is:

(7)

ekstradiëgeties

Die storievlak, dit wil sê die verhaal van Christus se daade en woorde in die evangelies, stem ooreen met Genette (1980) se diëgesis. In vergelyking met die fiktiewe wêreld kan die verteller òf daarbuite staan (**ekstradiëgeties**) òf op 'n dieper vlak binne die storie wees (**metadiëgeties**, Genette se term, word deur Rimmon-Kenan (1983) vervang met die term **hipodiëgeties** om die dieper vlak van inbedding en ondergeskiktheid aan te dui). Die vertelhandeling is altyd op 'n hoër vlak as die storie wat vertel word. Die diëgetiese (storie) vlak sal dus vertel word deur 'n ekstradiëgetiese verteller buite die fiktiewe wêreld en die hipodiëgetiese vlak deur 'n intradiëgetiese verteller binne die fiktiewe wêreld. Lukas as die primêre woordvoerder in die evangelie in sy geheel tree op asof hy ooggetuieverslae rekonstrueer, sodat die implikasie is dat hy inderdaad ekstradiëgeties ten opsigte van die evangeliese verhaal is. Christus, as die hoofakteur van die evangeliese verhaal, is dan die intradiëgetiese verteller wat binne die evangeliese verhaalwêreld maar buite die fiktiewe verhaal van die gelykenis van die barmhartige Samaritaan staan. Die vryheid wat hierdeur aan 'n intradiëgetiese verteller toegeken word, is belangrik, aangesien die leser gemanipuleer kan word om tot 'n bepaalde insig te geraak. Uitsonderlik in die evangeliese aanbidding is egter die feit dat Christus as die hoofakteur nie net die gesaghebbende verteller van die hipodiëgetiese vlak is nie, maar terselfdertyd die gesaghebbende uitsprake maak op die intradiëgetiese vlak waar sy woorde ingebed is in dié van die primêre woordvoerder. Dit beteken dat die hiërargie van narratiewe vlakke in die evangelies omgekeer word: Die hoofakteur is op alle vlakke die gesaghebbende figuur, ongeag of hy optree as verteller of as akteur. Die primêre woordvoerder of verteller van die evangeliese verhaal het dus nie soveel manipulerende mag as wat 'n primêre woordvoerder gewoonlik het nie – hoe hy die gewens aanbied, word in 'n groot mate gerig deur die hoofakteur se houding daaroor of sy siening daarvan. Die inbedding van die gelykenis van die barmhartige Samaritaan in die onmiddellike situasie wat daartoe aanleiding gegee het, illustreer hierdie manipulerende mag van Christus as akteur en as verteller:

(8)

Strikvraag van die wetgeleerde
Dialog tussen die wetgeleerde en Christus oor die wet
Vraag van die wetgeleerde oor die identiteit van sy naaste

Gelykenis van die barmhartige
Samaritaan om die vraag te
beantwoord

Vraag aan die wetgeleerde
Antwoord wat daarop dui dat hy die boodskap van die
verhaal begryp het

Die manier waarop die verteller die akteurs op die intradiëgetiese vlak met mekaar konfronteer, het tot gevolg dat Christus met eer uit die stryd tree as iemand wat met gesag oor die Skrif kan praat en wat die wetgeleerde tot nuwe insigte kan bring. Dit val op dat die verskillende woordvoerders van die evangelies soos Matteus, Markus en Lukas al drie die vryheid neem om toeliggende kommentaar by die wetgeleerde se vrae te gee. Hierdeur word die konfrontasie tussen die leer van Christus en die idees van die wetgeleerdes duidelik uitgelig. Die leser is hier heeltemal afhanklik van die kommentaar deur die vertellers, aangesien die houding of bedoeling van die wetgeleerde nie afgelei kan word uit sy aangehaalde woorde nie.

Dit val verder op dat die antwoord van Christus op verskillende vrae in die drie weergawes dieselfde bly, terwyl die vrae self verskil in die onderskeie vertellings en die grootste gebod in twee gevalle deur Christus en in een geval deur die wetgeleerde aangehaal word. Hierdie verskille in die aanbieding van wat oënskyklik dieselfde gebeurtenis met dieselfde dialog en vertelling is, sou miskien verklaar kon word uit die feit dat die vertellers elk op sy eie manier die geskiedenis fokaliseer. Terselfdertyd bly die kernboodskap tog behoue ten spyte van die variante vorme daarvan.

Wat die gelykenis self betref, is die belangrikste funksie van Christus in die rol van die verteller of primêre woordvoerder van 'n fiktiewe

verhaal die manipulerende mag wat hy het om 'n bepaalde verklaring van die gebod van naasteliefde te kommunikeer. Die gebeure, akteurs en fokalisering word op so 'n manier ingeklee dat die leser saam met die wetgeleerde gelei word tot 'n nuwe insig in die betekenis van die begrippe **naaste en naasteliefde**.

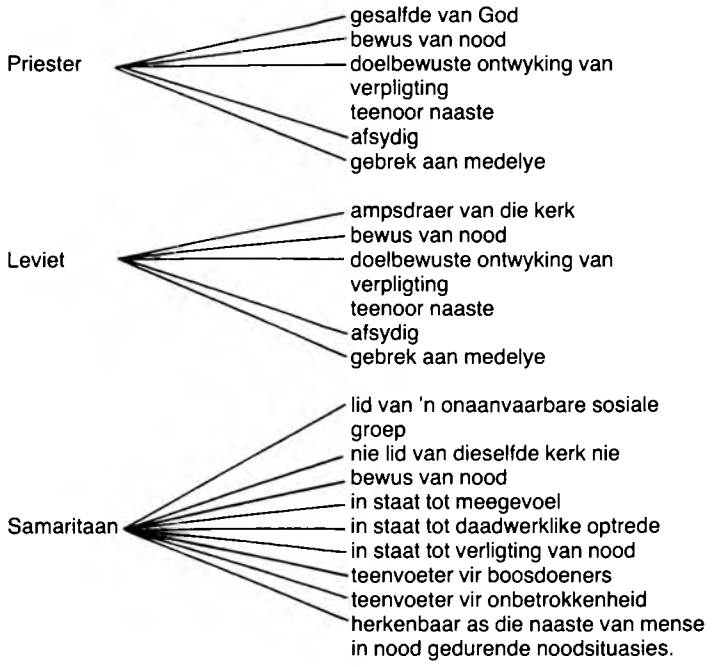
3. VERGELYKINGSKONSTRUKSIES

Die narratiewe struktuur van die gelykenis van die barmhartige Samaritaan kommunikeer die inligting dat naasteliefde 'n besondere inhoud het, dat dit nie vanselfsprekend betoon word nie en dat dit bowendien nie aangetref word by dié persone wat volgens sosiale en kerklike instellings oënskynlik die beste daarvoor toegerus is nie. Presies hoe hierdie inligting na die alledaagse werklikhede van verskillende kulture in verskillende tye behoort te verwys, word egter deur die breed uitgewerkte vergelyking vasgelê. Sonder om onnodig tegniese te wees oor vergelykingskonstruksies, kan die basiese vorm van 'n vergelyking of 'n metaforiese konstruksie soos volg weergegee word:

- (9) Die **woord van God** is (soos) die **saad**
 Tenor *Vehicle*

Die *tenor* is die eintlike saak waarom dit (in die werklikheid) gaan, terwyl die *vehicle* funksioneer om die *tenor* metafories te spesifiseer. Deurdat die gelykenisse in die vorm van selfstandige verhale weergegee word, gebeur dit dat die *vehicles*, of metaforiese karakteriseringshulpmiddele, sonder die ooreenstemmende *tenors* aangebied word. Dat dit die bedoeling met die gelykenisse is dat die verwysing na die werklikheid of na werklikhede gelê moet word, of dat die toepassing op die eintlike saak waarom dit gaan (dit wil sê die *tenor*) gemaak moet word, blyk uit Christus se uitleg van die gelykenis van die saaiër. Vir die eksegeet is dit dan nodig om by die gelykenis van die barmhartige Samaritaan te probeer vasstel watter eienskappe die *vehicles* in die verhaal verkry, sodat die nodige parallels met 'n bepaalde werklikheid of situasie getref kan word. Die drie belangrikste *vehicles* in die gelykenis is die drie verbygangers wat elk geplaas word binne 'n bepaalde sosiale rol: die priester, die Leviet en die Samaritaan. Hierdie *vehicles* word in die gelykenis gespesifiseer deur sowel die sosiale benoeming as die onthulling binne die verhaal:

(10)

Die universele toepasbaarheid van die boodskap wat vervat is in die gelykenis van die barmhartige Samaritaan het veel te danke aan die feit dat die *tenors* juis nie ingevul word nie. Die toepassingsmoontlikhede van die *vehicles* is dus oop en onbeperk en kan vir alle groeperinge in alle tye geld, mits die strukturele beperkinge van die narratiewe teks in ag geneem word. Dit sou myns insiens byvoorbeeld 'n onaanvaarbare lesing wees om die gelykenis van die barmhartige Samaritaan te gebruik om mense op te roep om geld te gee vir die armes in hulle eie kerk of volk, aangesien hierdie daad van naasteliefde juis plaasvind oor groepgrense heen. Dit sou myns insiens ook blind wees om by die moontlike toepassing van die gelykenis of die betekenis wat dit in ons wêreld kan hê, nie rekening te hou met die tegniek van omkering wat vir sowel die gebeurtenisse as die aktansiële rolle op die storievlak geld nie. In ons tyd kan niemand byvoorbeeld voorgee dat hy nie bewus is van die feit dat Afrika besig is om te sterf van die honger nie. Is dit dan nog reg van die kerk om popgroepe en popmusiek met die banvloek te tref en as boos te tipeer, terwyl een van die daadwerklikste pogings tot verligting van 'n gemeenskaplike nood juis deur hierdie groepe geïnstigeer is? Dit is sekerlik so dat die mense in nood hierdie pop-

groepe as hulle naaste sou moes kon herken. Wie is nou eintlik die moderne Samaritane in ons wêreld? En wie se daad getuig van medelye met die nood van medemenses? En hoe ernstig neem die kerk die taak van 'n ondersoek na gevestigde sosiale opvattinge en kerklike dogma op in die lig van die feit dat Christus se leerstellinge demonstreer hoe die waarheid slegs bereik kan word indien daar 'n omkering plaasvind van menslike hiërargiese instellings? En waarom word naasteliefde nie gekonkretiseer in daad wat die effek van boosheid en onreg in ons moderne, gewelddadige samelewing kan neutraliseer nie?

Word die boodskap van die gelykenis van die barmhartige Samariitaan dalk juis nie verkondig, of ter harte geneem of uitgeleef nie, omdat die uitleggers of lesers daarvan nie die kommunikatiewe funksie van die narratiewe en metaforiese tegnieke van die teks behoorlik ondersoek het nie? En ás eksegete en lesers die boodskap nie begryp nie, geld die volgende aanklag dan nie?

**Julle sal hoor en hoor
en tog niks verstaan nie,
en kyk en kyk
en tog niks sien nie**

(Matt 13:14).

Literatuurverwysings

- BREMOND, C 1966. La logique des possibles narratifs. *Communications* 8, 60–76.
GENETTE, G 1980. *Narrative discourse*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
PROPP, V 1968. *Morphology of the folktale*. Austin, Texas: University of Texas Press.
RIMMON-KENAN, S 1983. *Narrative fiction: Contemporary poetics*. London: Methuen.
VAN GORP, H et al 1984. *Lexicon van literaire termen*. Leuven: Wolters.